

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRAWNA NIELETNICH

Z prawem na Ty

Interdyscyplinarna wiedza niezbędna szkolnemu pedagogowi do kompetentnego wywiązywania się z powierzanych mu zadań, powinna również obejmować podstawy prawa. W tym, tych jego uregulowań, które dotyczą odpowiedzialności prawnej nieletnich.

W polskim prawie możemy wyróżnić odpowiedzialność cywilną i karną. Pierwsza wynika z przepisów kodeksu cywilnego, podstawą drugiej są uregulowania kodeksu karnego. Odpowiedzialność cywilna ma postać tylko majątkową, a odpowiedzialność karna zarówno majątkową jak i osobistą. Możliwe jest więc tutaj wymierzenie i kary grzywny, i kary pobawienia wolności.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNA OSOBY NIELETNIEJ

Odpowiedzialność cywilna uzależniona jest od zdolności do czynności prawnej, ta zaś zależy przede wszystkim od wieku nieletniego.

Zgodnie z postanowieniami kodeksu cywilnego:

Art. 426. Małoletni, który nie ukończył lat trzynastu, nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę.

W systemie polskiego prawa cywilnego odpowiedzialność ta oparta jest na zasadzie winy w nadzorze. Mówiąc inaczej jest ona przeniesiona na osobę sprawującą opiekę nad małoletnim.

Art. 427. Kto z mocy ustawy lub umowy jest zobowiązany do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można, ten obowiązany jest do naprawienia szkody wyrządzonej przez tę osobę, chyba że uczyni zadość obowiązkowi nadzoru albo że szkoda powstałaby także przy starannym wykonywaniu nadzoru [...].

Małoletnim, którzy nie ukończyli 13 lat nie można przypisać winy.

W stosunku do małoletnich, którzy ukończyli 13 lat w grę wchodzi ich własna odpowiedzialność, co w zasadzie wyłącza odpowiedzialność sprawujących nadzór na podstawie art. 427.

Art. 415. Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

Z chwilą ukończenia trzynastego roku życia małoletni nabywa tzw. zdolność deliktową. Wyraża się ona w tym, że obowiązujące przepisy prawa przypisują takiemu małoletniemu zdolność działania z rozeznaniem w zakresie czynów niedozwolonych (deliktów), a w następstwie - ponoszenie odpowiedzialności za szkodę spowodowaną danym czynem.

Nie eliminuje to jednak zastosowania art. 427 Kodeksu Cywilnego w odniesieniu do tych sytuacji, w których zostanie udowodniony **brak rozeznania po stronie małoletniego** powyżej 13 roku życia (np. wolniejszy rozwój niż przeciętny w danej kategorii wiekowej) uniemożliwiający postawienie mu zarzutu winy. Sprawca szkody musi w takiej sytuacji udowodnić, że pomimo przekroczenia bariery 13 roku życia nie dysponuje "minimalnym rozeznaniem", od którego zależy przypisanie mu winy. Jeżeli małoletni powyżej lat 13 wyrządzi szkodę działając z rozeznaniem, to osoba, pod której pieczęcią się on znajduje nie będzie odpowiadała na podstawie art. 427 kodeksu cywilnego, co nie wyklucza jej odpowiedzialności na podstawie art. 415 tegoż kodeksu.

Nadzór wykonywany przez rodziców lub opiekunów

Odpowiedzialność własna 13-latka oczywiście nie wyłącza odpowiedzialności rodziców czy też innych osób zobowiązanych do nadzoru za własne ich zachowania polegające na **zawinionym niedopełnieniu obowiązku nadzoru**.

W takim przypadku odpowiedzialność obojga rodziców i dziecka jest solidarna. Rodzice mają obowiązek nadzoru nad swymi małoletnimi dziećmi, także tymi, które ukończyły 13 lat. Obowiązek ten nakładają na nich przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego:

Art. 92. Dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską.

Art. 93.

§1. Władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom.

Art. 95.

§1. Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązki i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka.

§2. Dziecko pozostające pod władzą rodzicielską winno rodzicom posłuszeństwo.

§3. Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny.

Art. 96. Rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim [...].

Z uregulowań tych wynika, że działalność wychowawcza rodziców ma wpływ na zachowanie się dziecka. W szczególności może ona zapobiegać wyrządzaniu szkód osobom trzecim przez stosowanie w ramach procesów wychowawczych :

- odpowiednich pouczeń;
- zaleceń;
- zakazów;
- sankcji.

Okoliczności konkretnego przypadku będą decydować o tym, jak zostanie ocenione postępowanie rodziców, którzy tych środków w ogóle nie stosowali albo mimo ich stosowania, okazały się one niewystarczające.

Z reguły chodzi o ustalenie, czy rodzice uczynili wszystko, co było możliwe - w ramach ich obowiązków, możliwości materialnych i rodzinnych - aby dziecku stworzyć odpowiednie warunki wychowawcze, możliwości kształcenia, spędzania wolnego czasu, czy interesowali się środowiskiem, w jakim dziecko się obraca itp.

Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 27 stycznia 1971 r., III CRN 448/70: *rodzice odpowiadają z tytułu nadzoru za szkodę wyrządzoną w sposób zawiniony przez małoletniego powyżej 13 lat wtedy, gdy zostanie im udowodniona konkretna wina (art. 415), pozostająca w związku przyczynowym ze szkodą.*

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA OSOBY NIELETNIEJ

Odpowiedzialność karna nieletnich, a ściślej odpowiedzialność za popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary, została w polskim prawie uregulowana dwutorowo, przez kodeks karny i ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Wspomniana ustawa ma na celu przeciwdziałanie wszelkim przejawom demoralizacji i przestępczości nieletnich.

Biorąc pod uwagę obie wspomniane regulacje prawne należy rozróżnić następujące sytuacje:

- **nieletni dopuszcza się czynu zabronionego przed ukończeniem 13 roku życia** - sąd traktuje popełnienie takiego czynu wyłącznie jako przejaw demoralizacji i może zastosować środki przewidziane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich;

Ustawodawca nie definiując pojęcia demoralizacji, wylicza jednak świadczące o niej okoliczności: każdy kto stwierdził istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszenie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek zawiadomienia o tym rodziców lub opiekunów nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, policji lub innego tożsamego organu. Wymienione zachowania, jeżeli miałyby świadczyć o demoralizacji nieletniego, winna cechować trwałość i powtarzalność. Zdaniem kryminologów, nawet popełnienie przez nieletniego czynu karalnego nie musi świadczyć o jego demoralizacji. Ustalenie takie jest dopuszczalne dopiero po wyjaśnieniu, o jaki czyn chodzi oraz w jakich okolicznościach został popełniony.

- **nieletni dopuszcza się czynu zabronionego między 13 a 17 rokiem życia** - co do zasady sąd stosuje środki przewidziane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich; jeżeli jednak nieletni ukończył lat 15 i dopuścił się czynu zabronionego:
  - zamach na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
  - zabójstwo i morderstwo;
  - umyślne ciężkie uszkodzenie ciała;
  - umyślne spowodzenie katastrofy godzącej w bezpieczeństwo powszechne;
  - przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym przez sprawcę stosującego; podstęp, gwałt na osobie lub groźbę bezpośredniego użycia takiego gwałtu;
  - umyślne spowodzenie katastrofy w komunikacji;
  - zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z inną osobą;
  - wzięcie lub przetrzymanie zakładnika;
  - rozboje;

może odpowiadać na zasadach określonych w kodeksie karnym, o ile sąd uzna, że okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności wcześniej stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne;

- **sprawca dopuszcza się czynu zabronionego między 17 a 18 rokiem życia** - co do zasady sąd stosuje przepisy kodeksu karnego - sprawca nie jest już nieletni, ponieważ skończył lat 17. Wyjątkowo jednak sąd zastosuje zamiast kary środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli popełniony czyn jest **występkiem**, a okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.

Przestępstwo jest zbrodnią albo występkiem. Zbrodnią jest czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Występkiem jest czyn

zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc.

Zgodnie z zapisami zawartymi w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, w sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem:

- dążyć do osiągnięcia korzystnych zmian w jego osobowości i zachowaniu się;
- zmierzać w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekunów ich obowiązków wobec nieletniego uwzględniając przy tym interes społeczny.

W postępowaniu z nieletnimi bierze się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności:

- wiek;
- stan zdrowia;
- stopień rozwoju psychicznego i fizycznego;
- cechy charakteru;
- zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji;
- charakter środowiska;
- warunki wychowania nieletniego.

Zawsze zamiast postępowania przed sądem może być zastosowane postępowanie mediacyjne, prowadzone przez instytucję lub osobę godną zaufania. Wobec nieletniego sąd rodzinny może podjąć szereg działań:

1. Udzielić upomnienia:

upomnienie jest najmniej drastycznym środkiem. Odnosi ono skutek, jeżeli nieletniego cechuje pewna wrażliwość, a stopień demoralizacji jest nieznaczny. Upomnienie można stosować również wobec nieletniego, który nieumyślnie popełnił czyn karalny, a jego dotychczasowy tryb życia nie budzi zastrzeżeń.

2. Zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia.

3. Ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekunów:

nadzór odpowiedzialny jest stosowany wówczas, gdy sąd uzna, że prezentowane przez rodziców (opiekunów) postawy wychowawcze, chęć współpracy z sądem i pragnienie ratowania dziecka, którego prawidłowy dotychczas rozwój został zakłócony, pozwalają na rezygnację z bezpośredniej, systematycznej ingerencji sądu.

4. **Ustanowić nadzór organizacji** młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania - udzielających poręczenia za nieletniego.
5. **Zastosować nadzór kuratora:**
jest to środek najczęściej i najchętniej orzekanym przez sądy rodzinne. Pozwala on na pozostawienie nieletniego w środowisku rodzinnym, a jednocześnie na ingerencję osoby obcej, wspomagającej pracę wychowawczą rodziców.
6. **Skierować do ośrodka kuratorskiego**, a także do organizacji lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją: kuratorski ośrodek pracy z młodzieżą pełni rolę polegającą na wdrażaniu podopiecznych do przestrzegania zasad współżycia społecznego, kształtowania właściwego stosunku do nauki i pracy oraz rozwijania uzdolnień.
7. **Orzec zakaz prowadzenia pojazdów.**
8. Orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego.
9. Orzec umieszczenie w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w młodzieżowym ośrodku socjoterapii.
Rodzina zastępcza jest instytucją prawną. Jest formą zastępczego środowiska rodzinnego i powstaje na mocy orzeczenia sądu, lecz stanowi nie stałą a czasową formę opieki nad dzieckiem. Utworzenie rodziny zastępczej nie powoduje powstania więzi rodzinno-prawnej pomiędzy rodzicami zastępczymi a dzieckiem, jak to się dzieje w adopcji. Dziecko przyjęte do takiej rodziny nie uzyskuje statusu dziecka rodziców zastępczych, pomiędzy nim a rodzicami zastępczymi nie powstają obowiązki alimentacyjne, nie dochodzi do dziedziczenia na mocy ustawy, nie zmienia się jego stan cywilny i nazwisko. Rodzice zastępczy nie przyjmują pełnej władzy nad przyjętymi do siebie dziećmi.
Młodzieżowe ośrodki wychowawcze przeznaczone są wyłącznie dla tych młodych ludzi, wobec których Sądy Rodzinne i Nieletnich zastosowały (w trybie Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich) ten środek wychowawczy. Kierowane są tam jednostki niedostosowane społecznie wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i resocjalizacji (placówki resocjalizacyjno-wychowawcze). Dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim umieszczane są w placówkach resocjalizacyjno-rewalidacyjnych.
Młodzieżowe ośrodki socjoterapii są prowadzone dla dzieci i młodzieży, które z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się i zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym mogą być zagrożone niedostosowaniem społecznym lub uzależnieniem i wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy i wychowania oraz specjalistycznej pomocy psychoedukacyjnej.
10. **Orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym** - ale w zasadzie tylko wtedy, gdy nieletni dopuścił się czynu karalnego, jeżeli dodatkowo przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego, okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.
Umieszczenie w zakładzie poprawczym jest jedynym środkiem poprawczym przewidzianym

w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Do zakładu poprawczego kierowani są nieletni w wieku 13-17 lat. Mogą tam przebywać do 21 roku życia, jeśli po ukończeniu 17 lat nie zastosowano wobec nich środka karnego w postaci umieszczenia w zakładzie karnym.

Wykonanie takich środków, jak: zobowiązanie do określonego postępowania, nadzór odpowiedzialny rodziców, zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych, przepadek rzeczy, umieszczenie w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej, zakładzie społecznym służby zdrowia albo pomocy społecznej, ustaje z chwilą ukończenia przez nieletniego 18 lat.

Wykonywanie pozostałych środków, tj. nadzór kuratora, organizacji, zakładu pracy lub osoby godnej zaufania, uczęszczanie do kuratorskiego ośrodka pracy z młodzieżą, pobyt w instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego, ustaje z chwilą ukończenia przez nieletniego 21 lat.

Sąd rodzinny może także zobowiązać rodziców lub opiekunów do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, poradnią, zakładem pracy, w którym nieletni jest zatrudniony, lekarzem lub zakładem leczniczym. Może także zobowiązać rodziców lub opiekunów do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego.

W wypadku gdy rodzice lub opiekun nieletniego uchylają się od wykonania obowiązków nałożonych na nich przez sąd rodzinny, sąd ten może wymierzyć im karę pieniężną.

- Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu czynu karnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję.
- Instytucje państwowe i organizacje społeczne (a więc i szkoły), które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przez nieletniego czynu karnego ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję oraz przedsięwziąć czynności niecierpiące zwłoki, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu.

